

Опубліковано в:

Западенко І. “Кругом субота - а у нас четвер”. Відображення юдейської традиції “ерув” у міському фольклорі / Ігор Западенко. // Науковий вісник "Межибіж". – 2014. – №2. – С. 375–379.

“Кругом субота - а у нас четвер”. Відображення юдейської традиції “ерув” у міському фольклорі

Ігор Западенко,
науковий співробітник ДІКЗ “Межибіж”

У статті на конкретному прикладі розглядається жанр “єврейського анекдоту” як результат трансформації юдейської релігійної традиції, яка в неєврейській свідомості набуває комічної форми, не втрачаючи глибокого релігійного змісту.

In the article on a concrete example an author investigates a genre "Jewish anecdote" as a result of transformation of judaic religious tradition that in non-Jewish consciousness acquires a comical form, but does not lose religious maintenance.

Ключові слова: юдаїзм, традиції, шабат, ерув, Меджибіж, міський фольклор, анекдот

Попри спільні витоки юдейської та християнської релігій, між обрядами, звичаями та філософією обох цих релігій існує безліч докорінних відмінностей. На території Поділля і, зокрема, у Меджибожі історично перетнулися і впродовж століть співіснували християни та юдеї. Співіснування людей з радикально відмінним світоглядом та способом життя, сприйняття одне одного з позицій власного життєвого досвіду та стереотипів неминуче призводило до “труднощів перекладу” у розумінні життя сусіднього і водночас чужого народу.

Однією з форм, у якій ця відмінність світоглядів проявилася у міському середовищі, є величезне число єврейських анекдотів. Незнайоме, якщо його не намагаєшся пізнати, здається кумедним, кумедне - смішним. Але насправді у багатьох єврейських анекдотах за зовнішньою кумедністю можна розгледіти глибокий внутрішній зміст, який впливає з реальних звичаїв, релігійних принципів та заповідей юдаїзму. Серед цього жанру міського фольклору є, безперечно, й маса словесного сміття невисокого гатунку, однак чимало усних мініатюр також фактично є змістовними притчами, хоч тисячі переповідачів самі не розуміють того.

Прикладом такого анекдоту з подвійним релігійно-філософським дном є відома історія про суперечку попа, ксьондза і рабина: чия релігія найчудотворніша. Кожен християнський священник наводить приклади чудес з власного життя. На це рабин відповідає:

Це все дрібниці, от у мене було чудо так чудо. Йду одного разу вулицею - і бачу: лежить переді мною гаманець з грошима. Вже нагинаюся підняти, і раптом згадую: сьогодні ж субота, гроші брати не можна, тягарі піднімати не можна... Але тут я помолівся Б-гу, і той зробив чудо: кругом субота - а навколо мене четвер!

Слухачі поверхневі бачать тут лише те, як хитромудрий рабин знайшов смішний привід обійти четверту заповідь Закону Мойсеєвого про суботу та всі пізніші забороняючі заповіді (міцви), що випливають з Тори. Але насправді і у Меджибожі, і у кожному іншому штетлі Поділля, і у кожному місті світу, де живе єврейська громада, щотижня реально може ставатися таке диво, коли на певному місці субота стає буднім днем, і у тому немає порушення Закону. Йдеться про давню юдейську традицію “ерув”.

Ерув (інша вимова - ейрув, еруб, буквально “змішання, злиття”) - назва певних символічних фікцій, які встановлено у стародавні часи з метою полегшення вимог закону про суботній і святковий відпочинок [1]. Ерув являє собою символічну огорожу, як правило із знаків навколо території компактного проживання релігійних євреїв. У межах еруву дозволяються деякі дії (наприклад, перенесення речей), які інакше в суботу (шабат) були б заборонені. Територія еруву повинна бути відповідним чином відгороджена від навколишнього світу. Огорожею можуть бути стіни будинку, паркан навколо двору, міська стіна. У єврейських містечках подекуди натягували мотузку. Вважається, що точні закони влаштування еруву дав цар Соломон (Шломо) та Верховний Суд (Сандегрін) майже 3000 років тому. Детально принципи суботньої огорожі коментуються у галахічному кодексі Кіцур Шульхан Арух [2].

Людям християнської традиції, особливо обивателям без релігійної освіти, важко зрозуміти цей юдейський звичай і те, яким чином він реалізується. І ще добре, коли незрозуміле лише трансформується в усний фольклор, в анекдот. Є приклад, як через труднощі міжкультурного перекладу у нас на Поділлі ерув призвів до відкритого конфлікту з єврейською громадою.

Новопризначений вінницький протоієрей у 1859 р. доповідав Подільській духовній Консисторії: *"Винницькие евреи при въездах и выездах города, вокруг оного и на христианских переулках поставили столбы и протянули по оным железную проволоку. Христианское народонаселение выразило на это свое неудовольствие... При расправе я узнал, что эти столбы называемые "геревесами", обличают владычество евреев над христианами и что таковые столбы когда-то лет 30 тому назад существовали, но по распоряжению начальства, были сломаны и доселе на возобновлялись..."*. Протоієрей скаржився, що вінницька міська влада йому відмовила, посилаючись на те, що не має відповідних наказів, і просив у Подільської Духовної Консисторії *"содействия сломать"*. На ці вимоги міська влада пояснила: *"Евреи г. Винница устроили не геревесы, а шлабаумы с давнего времени на основании распоряжения губернского правления последовавших в 1824 и 1836 гг..."* і запевнила, що *"...существование таких ворот с собою никакого господства не выражает..."* [2, с. 161]

Не важко зрозуміти, що під “геревесами” мається на увазі саме ерув, тобто суботня огорожа. На задокументованому прикладі бачимо, наскільки ця єврейська традиція у сприйнятті християн обросла фантазіями, аж до міжконфесійного конфлікту. І навіть в наш час є повідомлення преси (наприклад, з США) про те, що спроби влаштувати ерув наражаються на конфлікти з рештою міських жителів, аж до розгляду в суді. Відтак, трансформація незрозумілого звичаю в анекдот, про який згадується вище - видається невинним казусом.

У населених пунктах різних куточків світу, де компактно проживають релігійні євреї, традиція влаштувати суботню огорожу, як зазначено, зберігається й сьогодні. Сучасний

Меджибіж з розташованою тут святинєю хасидів, - цвинтарем, де поховано Ізраеля Баал Шем Това та інших цадиків, - також має місце, де може бути “кругом субота, а навколо мене четвер”, адже у Меджибожі є ерув.

Меджибізький ерув охоплює частину єврейського цвинтаря, яка закінчується огелем Баал Шем Това разом з частиною паломницького центру, проїзною частиною вулиці Баал Шем Това та кількома будівлями на ній. Частково межа еруву позначена дротом, який протягнуто на висоті 5-6 метрів на металевих стовпах (*фото 1*). Іншою частиною суботньої огорожі є власне огорожа паломницького центру. Замикають територію, де на певний час може не діяти закон суботнього спокою, ворота еруву поперек вулиці Баал Шем Това, які влаштовано з таких самих металевих стовпів і натягнутого між ними дроту (*фото 2*). Також межу еруву позначено відповідними табличками на стовпах (*фото 3*). Потреба у влаштуванні суботньої огорожі в паломницькому центрі обумовлена діяльністю з прийому численних паломників, під час якої часто виникає потреба у справах, що за звичайних умов заборонені в шабат.

У християнському трактуванні заповідь є заповідь, без ніяких винятків, раз і назавжди дана Богом. На відміну від християнства, в юдаїзмі заповіді мають велику кількість тлумачень, які ґрунтуються на думках авторитетних рабинів. Така неможлива у християнстві річ, як локальне тимчасове скасування закону суботи (на час, поки є потреба) потребує прямого втручання Всевишнього і тому, безперечно, має бути саме чудом - що й знайшло гумористичне відображення у міському фольклорі.

За уважного розгляду особливості релігійної традиції юдаїзму можна знайти й у багатьох інших єврейських анекдотах, які є класикою цього жанру. Зрештою, варто зазначити, що й самі євреї доклали багато до становлення міського фольклору, зберігають та шанують його. Досить згадати знаменитий цикл анекдотів про Гершеле Острополера, багато з яких несуть у собі не тільки єврейський колорит, а й релігійний підтекст, і парадоксальну для нехтаємничених філософію юдаїзму.

Як висновок - чимало комічних фольклорних історій з єврейського життя можуть бути змістовними ілюстраціями до реалізації принципів юдаїзму в повсякденному житті.

Джерела:

1. Эрув [Електронний ресурс] / Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона. — Режим доступу: <https://ru.wikisource.org/wiki/ЕЭБЕ/Эрув>
2. Кицур Шульхан Арух 94. Законы эрув хацерот [Електронний ресурс] / Иудаизм и евреи. — Режим доступу: http://toldot.ru/tora/articles/articles_15892.html
3. Марновірта на Поділлі в ХІХ ст. за матеріалами православної Подільської духовної консисторії / В. Чупира // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 17. — К., 2009. — С. 158-174.

Фотографії:

Фото 1. Ерув на території єврейського цвинтаря у Меджибожі. Стрілками показано натягнутий дріт, який позначає символічну межу еруву

Фото 2. Кутовий стовп еруву з натягнутими дротами

Фото 3. Табличка з написом “Межа еруву” (івр.) - Меджибіж, вул. Баал Шем Това